

Centrā- bērna personība

*Saruna ar Pedagoģiskā
centra "Eksperiments"
dibinātāju un vadītāju
Bronislavu Zelcermani*

Bērniem un viņu vecākiem 1. septembris reizē ar priecīgu saviļņojumu atnes arī satraukumu. Kā manam bērnam klāsies, uzsākot skolas gaitas? Tas ir jautājums, ko pilnīgi noteikti sev uzdod visi vecāki.

Līdz ar bērna došanos uz skolu ne tikai teorētiski beidzas viņa pirmskolas vecuma posms, bet ļoti krasi – gan praktiski, gan psiholoģiski – mainās arī viņa ierastais dzīves ritms. Pēkšņi vienā dienā – 1. septembrī – viņš kļūst par skolēnu. Vai viņš ir cīrulis vai pūce, bērnudārza vai mājas bērns, izklaidīgs sapņotājs vai "mazs profesoriņš", individuālists vai kolektīvists – viņam jāsežās skolas solā, jābūt uzmanīgam un disciplinētam. Bērnam jābūt aktīvam, jāsadarbojas ar skolotāju, citādi saskaņā ar skolas prasībām nevar noritēt pilnvērtīgs mācību process. Bieži vien arī skolotājam 1. septembrī vēl nesākas pilnvērtīgs mācību process – mācību sākumā var atklāties bērnu sliktā sagatavotība skolai. Palielināts satraukums, hiperaktivitāte, izklaidība, mācību traucējumi. Pirmais mācību gads no skolotāja prasa daudz enerģijas, un tikai viņa profesionalitāte, māka atrast katram bērnam individuālu pieeju spēj mazināt šos simptomus. Bet ko tas prasa no bērna, ja ņemam vērā to, ka septītais dzīves gads bērnam ir krīzes gads? Vai sešus gadus vecs bērns atbilst tām prasībām, ko viņa spējam un īpašībām izvirza skola?

Pastāstiet, lūdzu, par centra darbību! Kā un kad radās ideja dibināt šādu centru?

Pedagoģiskais centrs "Eksperiments" ir privāta, izglītojoša, zinātniski pētnieciska iestāde. Centra darbības pamatā ir D. Elkoņina un V. Davidova attīstošās izglītības sistēmas teorētiskie un praktiskie aspekti. Ideja par šāda centra dibināšanu radās 1987. gadā, kad ļoti nopietni tika apspriests skolu reformas jautājums. Pēc neatkarības atgūšanas kļuva skaidrs, ka skolai jāklūst citādi.

Jau Padomju Savienībā bija izveidojusies pastāvošās padomju psiholoģijas oponentu grupa, Ļeva Vigotska skolas piekritēji. Ļ. Vigotska idejas pedagoģijā tika izmantotas 30. gados, pēc tam veselus sešdesmit gadus viņu neatzina. Un tikai 1988. gadā Ļ. Vigotska skolas atziņas no jauna atļāva oficiāli izmantot. Tomēr visu šo laiku Krievijā darbojās akadēmiķu D. Elkoņina un V. Davidova izveidotā laboratorija. Četrdesmit gadus zinātnieki šajā laboratorijā un kādā skolā veica tieši ar sākumskolu saistītu eksperimentu,

izstrādājot jaunu, bērna psiholoģijā balstītu pedagoģisko modeli. Tā pamatā bija izpratnes veidošanās par bērna attīstības psiholoģiju un mācību procesa veidošana atbilstoši bērna psiholoģiskajai attīstībai.

Mēs gājām citu ceļu. Mūsu izveidotajā grupā strādāja cilvēki no Latvijas, Sanktpēterburgas un Krasnojarskas, kur šobrīd ir atzīta psiholoģijas skola. Uzsākot darbu, teorētiski šo projektu izveidojām 1.–4. klasei un tikai trijos mācību priekšmetos (matemātikā, dzimtajā valodā un dabas mācībā). Lielu nozīmi pievērsām valodai, lai attīstītu bērna domāšanu un tā savukārt kļūtu par bāzi personības attīstībai. Centrā ir bērna personība. Un tieši šī ideja Padomju Savienībā nebija pieņemama. Tātad pirmajām četrām klasēm psiholoģiski pedagoģiskie pamati bija noteikti. Nākamajā posmā vajadzēja domāt par to, ko darīt ar pirmsskolas vecuma bērniem un skolēniem vecākajās klasēs. Tā nu mēs sapulcinājām trīsgadīgus bērnus un sagatavojām viņus skolai.

Tātad ļoti liela uzmanība tiek veltīta bērna vispusīgai sagatavošanai vēl pirms došanās uz skolu. Kāds ir pirmsskolas izglītības pamatmērķis?

Radīt apstākļus pilnvērtīgai bērna attīstībai. 2 līdz 6 gadu vecumā bērna vadošā darbība ir spēle. Atbilstoši bērna attīstībai arī spēle attīstās un kļūst sarežģītāka. No vienkāršām imitācijas spēlēm bērni kopā ar pedagogiem pakāpeniski pievēršas sarežģītākām spēlēm ar noteikumiem un lomu spēlēm. Mūsu izmantotās spēles attīsta bērnu izziņas procesus – uzmanību, atmiņu, uztveri, iztēli un domāšanu. Tāpat tās attīsta arī radošās, mākslinieciskās un saskarsmes spējas, veido dažādas bērna prasmes, piemēram, prasmi atdarināt paraugu – pārzīmēt, atstāstīt, izveidot konstrukciju, prasmi noformēt savu pārdomu rezultātu utt.

Kā veidojat sadarbību ar vecākiem? Vai viņi iesaistās mācību procesā?

Vecāku aktīva iesaistīšana kopīgā darbībā mums ir principiāli nozīmīga, lai veidotos savienība: pedagogs – bērns – vecāki. Visi trīs šīs savienības elementi saskaņoti sadarbojas, lai sasniegtu pamatmērķi – bērna personības attīstību, viņa potenciāla realizēšanos. Skolotājs nodarbībās ir "izglītotāja" pozīcijā: viņš darbojas kā pedagogs, psihologs un spēles tehnikas speciālists. Vecāki ne tikai piedalās nodarbībās, kur apgūst pedagogu darba paņēmienus un metodes, bet arī iesaistās sadarbībā ar bērniem, iegūstot nenovērtējamu pieredzi par to, kā labāk organizēt sava bērna attīstību. Šādi organizēta pirmsskolas izglītība var nodrošināt pilnvērtīgu bērna personības attīstību un gatavību uzsākt skolas gaitas. Kad šīs mācību posms beidzies un bērns ir gatavs nākamajam posmam – skolai, vecāki var salīdzināt mūsu bērnus ar viņu vienaudžiem. Un viņi ir patīkami pārsteigti. Bērni ir atraisītāki, brīvāki, patstāvīgāki, radošāki. Viņi prot izteikties. Līdz ar to ir izzudusi pārejas perioda problēma. Ir izlīdzinājusies robeža starp kaut kādu mistisku "pirmsskolas" periodu un skolas mācību periodu. Kas tad ir šis pirmsskolas periods? Tagad, pēc tik daudzu gadu darba, es varu droši sacīt, ka šajā vecumā bērns mācās. Mācās citādā izpratnē, nekā pieņemts domāt. Pamatā ir audzināšana, bet kaut kādā brīdī ir jāsākas mācību darbības elementiem, kurus mēs zinām un kuri ir paredzēti sākumskolā. Šos elementus mēs iekļaujam to bērnu mācību procesā, ar kuriem

mēs sākam strādāt jau no divu gadu vecuma. Vienīgā prasība ir, lai bērns mācētu runāt, jo mūsu attiecību pamatā ar šā vecuma bērniem ir dialogs. Dialogs notiek divus gadus. Pēc tam pievienojas citas lietas. Un no 4–4,5 gadu vecuma iekļaujam mācību elementus, kurus mēs esam noteikuši, zinot sākumskolas uzdevumus.

Vai savā darbā esat saskārušies arī ar grūtībām?

Esmu sastapies ar neizpratni. 1995. gadā, beidzoties pirmajam mācību gadam pirmajā klasē, mūsu centru apmeklēja vairāki cilvēki no kontrolējošām institūcijām, lai pārbaudītu mācību procesu. Skolotāja vadīja stundu. Viņa, lūdzot bērnus aizvērt acis un iztēloties otrās klases pirmo septembri, izmantoja vispārzināmu psiholoģisku paņēmieni – nākotnes prognozēšanu: ko jūs, bērni, vēlētos? "Es gribētu matemātiku! Es gribētu spēlēt šahu!" – tā atbildēja vairums bērnu. Protams, viņi gribēja arī zīmēt, fantazēt un dejot. Šo stundu es ierakstīju videolentē. Vēlāk mūsu pasniedzēju, kas atbildēja par šo programmu, uzaicināja uz atbilstošu izglītības nodaļu un viņam sacīja: "Vai zināt, šo klasi nāksies slēgt! Jūs bērnus "zombējat"! Nevar būt, ka tik daudzi dod priekšroku matemātikai!" Šos cilvēkus nobaidīja tas, ka bērni ir citādi. Galu galā viss neizprotamais biedē. Tolaik viņi nespēja saprast, ka bērniem primārais var būt domāšana, nevis dejas, zīmēšana.

Par mūsu galveno nopelni uzskatām to, ka esam atrisinājuši pārejas problēmu no pirmsskolas mācību posma uz skolas mācībām, un to, ka esam uzcēluši nevis jaunu skolas ķieģeļu ēku, bet gan izveidojuši jaunu psiholoģiski pedagoģisku skolu, kurā skolēns, ko māca, kļūst par skolēnu, kas mācās. Tas ir skolēns, kas saka – es esmu patstāvīgs, es varu pieņemt lēmumus, es varu uzņemties atbildību, es varu risināt uzdevumus.

Kā vērtējat Izglītības ministrijas koncepciju par bērna sagatavošanu skolai?

Ļoti pareizs ir mūsu Izglītības ministrijas lēmums par to, ka bērnam mācības jāuzsāk no piecu gadu vecuma. Lai to veiktu, nepieciešams uzrakstīt programmu, sagatavot pedagogus. Vajadzīgs arī materiālais nodrošinājums. Vai mēs to

*Par mūsu galveno nopelni
uzskatām to, ka esam
atrisinājuši pārejas problēmu no
pirmsskolas mācību posma
uz skolas mācībām, un to, ka
esam uzcēluši nevis jaunu skolas
ķieģeļu ēku, bet gan izveidojuši
jaunu psiholoģiski pedagoģisku
skolu, kurā skolēns, ko māca,
kļūst par skolēnu, kas mācās.*

spējam? Cik es zinu, programmu atļauj licencēt, pedagogi arī ir ar mieru to īstenot, bet nav līdzekļu. Mūsu valstī cilvēki saprot, ka tas ir jādara. Bērns nav īpaši jāgatavo skolai. Ieiešanai skolas dzīvē jānotiek dabiski. Kaut kāds pārejas periods ir vajadzīgs, bet tam jābūt nevis no 1. septembra līdz 15. oktobrim, bet gan, piemēram, no iepriekšējā gada 1. septembra līdz nākamā gada 1. septembrim. Vecākiem, galvenokārt tieši viņiem, un bērnudārzu audzinātājiem, ir jāsaprot, ka bērns gatavojas skolai un viņam pamazām jāsāk dzīvot citādi – fizioloģiski, psiholoģiski un arī organizatoriski. Ja bērns apmeklē bērnudārzu, tad tur ir jābūt speciālai psiholoģiskās sagatavošanas programmai. Pastāv uzskats, ka bērnam, dodoties uz skolu, ir jāprot rakstīt, lasīt un rēķināt. Tas nav pareizi. Sagatavošana skolai ir bērna organisma psihofizioloģiska sagatavošana citiem dzīves darbības veidiem. Līdz 1. septembrim bērns dara to, ko viņš vēlas. 1. septembris ir svētki. Jau 2. septembrī atskan zvans, un bērns apmuls – man jāsež, bet es gribu spēlēties! Es gribu atgulties! Kādēļ man tagad jāzīmē, ja es gribu izskraidīties? No kurienes tas viss radās? Tas taču nevar notikt tik pēkšņi. Un tādēļ bērns skolai ir jāgatavo pakāpeniski.

Liela nozīme bērna sagatavošanā skolai ir vecākiem.

Tas ir būtisks jautājums. Arī vecāki ir jāgatavo. Mums jārunā par programmu vai prasībām, kuras pašreiz izvirza Izglītības ministrija, – apmeklēt skolu no 5 gadu vecuma. Par to, ka no 5 gadu vecuma bērnam ir jāiziet 15–20 stundu sagatavošanās programma. Tas nozīmē, ka piecas reizes nedēļā pa divām vai trim stundām bērnam būtu jāapmeklē nodarbības nevis skolā, bet kādā citā vietā, kur viņš var sēdēt uz grīdas, nogulties, ja vēlas. Nodarbības varētu notikt arī ārpus telpām, svaigā gaisā. Un tad, pēc trim četriem mēnešiem, bērnu var aicināt klasē. Mūsu centrā nodarbību ilgums ir 20 minūtes. Un arī tad, ja bērns vēlas, viņš var piecelties un pastaigāt pa klasi.

Šeit var saskatīt paralēles ar Valdorfa skolas modeli.

Šajā nozīmē – jā. Pēc mana viedokļa, primārai ir jābūt bērna individualitātei, ko veicina dabiska bērna attīstība. Šis ceļš ir lietderīgāks par to mākslīgi radīto, ko piedāvā mūsu izglītības sistēma. No Valdorfa skolas mēs atšķiramies ar to, ka pie mums bērnus orientē ne vien uz to, ka viss ir ap viņiem un "Es" esmu centrs, bet arī uz to, ka viņiem pašiem jāveido vide. Tās ir principiālas filozofiskas atšķirības. Esmu runājis ar ārzemju kolēģiem arī par Valdorfa skolas modeli, par to, ko šajā izglītības jomā dara Rietumos. Viņi atzina, ka bērniem, kas pabeidz Valdorfa skolu, ir jādodas uz laukiem un jādzīvo kopienā, – tad viss būs kārtībā. Tas ir jāsaprot tā, ka Valdorfa skola gatavo bērnus dzīvei kopienā. Mēs gatavojam tos, kas pārkārtos sevi un pasauli, ja vien viņi paši to vēlēties. Mēs palīdzam veidoties personībai, kas ir spējīga veidot dialogu ar sabiedrību. Mūsu bērni apgūst prasmi strādāt grupās. Kad jārisina uzdevums, galvenais ir prast strādāt kopā ar citiem. Bērns nevar teikt: "Es negribu risināt šo uzdevumu kopā ar viņu, jo viņš ir slikts cilvēks." Tādā gadījumā es viņam jautāju: "Kādu uzdevumu Tu šobrīd risini – uzdevumu par cilvēku vai matemātikas uzdevumu? Tev ir jāspēj šīs lietas atdalīt." Jo arī dzīvē būs uzdevumi, kas būs risināmi nevis ar konkrētu cilvēku, bet gan ar speciālistu. Galvenais ir saprast sevi, tad – otru un apkārtējo pasauli. Tādēļ arī mūsu centrā psiholoģijas pamatus mācām jau pirmajā klasē.

Jūsu centrā mācības ir par maksu. Vai ar to pietiek, lai šis projekts varētu darboties?

Bāzes priekšmeti, kuros mums nav izveidotas programmas, tiek mācīti pēc vispārējām skolas programmām. Par pārējiem priekšmetiem vecāki piemaksā 30 latus mēnesī. Mācību maksa ir viens no finansējuma avotiem.

Ir sācies jauns mācību gads. Vēl arvien skolās liela daļa apgūstamo priekšmetu prasa iegaumēšanu, tātad – labu atmiņu. Bet sagatavošanās skolai ir atšķirīga. Ko Jūs par to varat teikt?

Speciālus atmiņas pētījumus mēs neesam veikuši, bet varu sacīt, ka centra darbā mums šāda problēma nepastāv, jo atbilstoši programmai bērniem no četrus gadu vecuma atmiņa tiek trenēta. Tā ir pirmā tēze. Otrā tēze: atmiņa ir saistīta ar nogurumu, ar psiholoģisku pārslodzi. Tas ir mans viedoklis. Ja atmiņu trenē un psiholoģiskā slodze ir atbilstoša bērna vecumam, tad problēmām ar atmiņu nevar būt. Bērniem, kam nav šāda pārejas perioda no pirmskolas uz skolu, var rasties grūtības. Pirmkārt, parādās ļoti daudz kas jauns un tas ir jāatceras, otrkārt, šobrīd mācības skolā lielā mērā balstās uz iegaumēšanu, atmiņu. Es uzskatu, ka atmiņa nav jāizmanto kā papīrgrozs, kurā viss jāuzkrāj, bet tai ir jābūt mehānismam, kas palīdz strukturēt. Mēs vairākus gadus veicam īpašus tēlu atmiņas treniņus, kad cilvēks visu informāciju uztver un atsauc atmiņā tēlu veidā. Varbūt tā ir kategoriska pozīcija, bet, manuprāt, bērni jātrenē vecākiem. Tā darīja arī mans tēvs. Atceros, braucot trolejbusā, mēs spēlējām spēli "Pilsētas": nosauc pilsētu, tad vēl vienu, kuras nosaukums sākas ar minētās pilsētas pēdējo burtu, pēc tam – ar priekšpēdējo burtu utt. Tā es no galvas iemācījos visu pasaules karti. Vēlāk es sapratu, ka tādā veidā tēvs man nemācīja ģeogrāfiju, bet gan trenēja manu atmiņu. Tā mans tēvs bez īpašas pedagoģiskās vai psiholoģiskās izglītības sniedza man nenovērtējamu atbalstu manās turpmākajās gaitās. To pašu es darīju arī ar saviem bērniem. Tas nozīmē, ka vecāki ar bērnu var nodarboties jebkur. Nav obligāti jāsež pie galda un jātrenē atmiņa.

Mūsdienās ir raksturīgi, ka bērni apgūst dažādas sarežģītas datorprogrammas, divās sekundēs iegūst nepieciešamo informāciju, spēlē spēles, meklē izklaidi un kļūst atkarīgi. Kā Jūs to komentētu?

Bērna attiecības ar datoru ir ļoti sarežģīta lieta. Šajā ziņā man ir ļoti strikta nostāja – bērniem dators ir jāizmanto tikai kā līdzeklis savu iespēju paplašināšanai, nevis savu spēju aizstāšanai. Kāds bērns man teica: "Tā vietā, lai es apmeklētu psiholoģijas nodarbības, es labāk strādāju ar datoru – tas ir vieglāk un saprotamāk." Šī "aiziešana datorā" ir saistīta ar to, ka bērns var dzīvot izdomātā pasaulē. Tajā bērns it kā jūtas drošībā. Šo drošību virtuālajā pasaulē meklē bērni, kam ir saskarsmes grūtības. Patiesībā internetā neko nopietnu atrast nevar. Es un mani kolēģi esam analizējuši spēles, ko piedāvā internets. Psiholoģiskā nozīmē tās vispār nav spēles. Tajās daudz kas balstās uz reakcijas ātrumu. Bērns var spēlēt spēles, kas attīsta domāšanu, atmiņu un uzmanību, arī stratēģiskās spēles. Tomēr arī ar tām jābūt uzmanīgiem. Jo bērniem, kas spēlē stratēģiskās spēles, rodas grūtības ar praktisko domāšanu. Un ir jādomā par bērniem, kas saka: "Dators man ļauj aizbēgt no jums, no cilvēkiem." Ψ

Antra Krasnā